

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Osmanlı Modernleşme Sürecinde Ebelik Eğitiminin Dönüşümü ve Kadınların Kamusal Alandaki Yükselişi

The Development of Midwifery Education in the Ottoman Modernization Process and the Rise of Women in the Public Sphere

Sevim CEYLAN DUMANOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
sevimceylan17@hotmail.com
Orcid ID: 0000-0002-6347-8621

Öz: Bu çalışma, Osmanlı modernleşme sürecinde ebelik mesleğinin geçirdiği dönüşümü, kadınların toplumsal konumları ile devletin nüfus politikaları arasındaki ilişki bağlamında incelemektedir. Tanzimat sonrası dönemde hız kazanan merkezileşme ve sağlık reformları, ebeliği geleneksel bir kadın pratiği olmaktan çıkararak kurumsal ve tıbbi bir meslek haline getirmiştir. Bu dönüşüm, Ebe Mektebi gibi kurumsal yapıların kurulması ve diplomalı ebelerin devlet denetimi altında istihdam edilmeye başlanmasıyla birlikte somut bir nitelik kazanmıştır. Ebelik bu süreçte yalnızca bir sağlık hizmeti alanı olarak kalmamış Osmanlı Devleti'nin doğurganlık ve nüfus politikaları kapsamında biyopolitik bir stratejinin parçası haline gelmiştir. Kadınlar, doğum hizmetlerinin yürütücüsü olmanın ötesinde devlet politikalarının hem öznesi hem de uygulayıcısı olarak kamusal alanda görünür bir konuma ulaşmıştır. Ayrıca ebelik mesleğinin resmiyet kazanması, kadınların devletle doğrudan kurumsal ilişkiler kurmasını mümkün kılmış bu durum kadın emeğinin görünürlüğünü ve toplumsal güvencesini arttırmıştır. Çalışma, ebelik eğitimi ekseninde kadınların meslek edinme ve kamusal yaşama katılım süreçlerini analiz ederek modern tıbbin yükselişi ile devlet-toplum ilişkilerinin toplumsal cinsiyet boyutuna ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Sağlık, Ebelik, Eğitim, Kadın.

Abstract: This study examines the transformation of the midwifery profession during the Ottoman modernization process within the context of the relationship between women's social status and state population policies. Centralization and health reforms, which gained momentum in the post-Tanzimat period, transformed midwifery from a traditional female practice into an institutional and medical profession. This transformation took on a concrete form with the establishment of institutional structures such as the Midwifery School and the employment of certified midwives under state supervision. During this process, midwifery did not remain solely a field of healthcare; it became part of a biopolitical strategy within the framework of the Ottoman Empire's fertility and population policies. Women achieved a visible position in the public sphere, becoming not only the executors of birth services but also the subjects and implementers of state policies. Furthermore, the formalization of the midwifery profession enabled women to establish direct institutional relations with the state, increasing the visibility and social security of women's labor. This study aims to shed light on the gender dimension of state-society relations with the rise of modern medicine by analyzing women's processes of acquiring a profession and participating in public life through the lens of midwifery education.

Keywords: Ottoman Empire, Health, Midwifery, Education, Women.

*Geliş Tarihi:*13.06.2025

*Kabul Tarihi:*21.12.2025

*Yayın Tarihi:*30.04.2026

Atıf: Dumanoglu Ceylan, S. (2026). Osmanlı Modernleşme Sürecinde Ebelik Eğitiminin Dönüşümü ve Kadınların Kamusal Alandaki Yükselişi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 31-46. Doi: 10.33437/ksusb.1719202

GİRİŞ

Konunun Amacı ve Önemi

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde yalnızca siyasal ve idari yapının değil toplumsal ilişkilerin ve cinsiyet rejimlerinin de yeniden tanımlandığı bir kırılma dönemidir. Bu yüzyılda modernleşme hamleleriyle birlikte devlet, toplumu yeniden şekillendirmeye yönelik güçlü bir irade ortaya koymuş kadınların kamusal ve özel alandaki konumu da bu dönüşüm sürecinden doğrudan etkilenmiştir. Geleneksel olarak dini ve örfi normlar çerçevesinde tanımlanan kadın kimliği, Tanzimat reformlarıyla birlikte yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Özellikle eğitim ve sağlık alanlarında kadına biçilen roller dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşümün en çarpıcı örneklerinden biri, tarihsel olarak kadınlar arasında deneyim yoluyla aktarılan ve geleneksel doğum pratiğine dayanan ebelik mesleğinin tıbbileşmesi ve kurumsallaşması olmuştur. 19. yüzyılın ortalarından itibaren ebelik mesleği devlet denetimi altına alınmış, resmi mektepler açılmış ve bu alan, nüfus politikalarının uygulandığı kurumsal bir zemine dönüştürülmüştür. Söz konusu gelişmeler, kadınların mesleki eğitim alarak kamusal alana adım atmalarına imkan tanırken aynı zamanda doğum ve anneliğin siyasal ve yönetsel bir mesele olarak ele alınmasının da önünü açmıştır.

Çalışmanın amacı, 19. yüzyıl Osmanlı modernleşmesi bağlamında ebelik mesleğinde yaşanan dönüşümün, kadınların toplumsal statüsü üzerindeki etkilerini tarihsel ve toplumsal cinsiyet temelli bir perspektifle analiz etmektir. Ebelik örneği üzerinden hem sağlık politikalarının modernleşme sürecine etkisi hem de kadınların bilgiye, mesleğe ve kurumsal kimliğe erişim biçimleri ele alınmaktadır. Bu çerçevede kadınların, söz konusu dönüşüm sürecinde yalnızca edilgen birer nesne değil aynı zamanda dönüşümün etkin özneleri olarak nasıl konumlandıkları ortaya konulmaktadır. Bu yönüyle çalışma, Osmanlı modernleşmesinin kadın emeği, beden politikaları ve toplumsal cinsiyet rejimleri üzerindeki etkilerini mikro tarihsel bir örnek üzerinden tartışarak literatüre özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Literatürdeki Yeri

Osmanlı Devleti'nde ebelik mesleği ve kadınların toplumsal konumunda yaşanan dönüşüm, son yıllarda toplumsal cinsiyet, tıp tarihi ve modernleşme çalışmaları çerçevesinde artan bir ilgiyle ele alınmaktadır. Sherry B. Ortner (2006), Deniz Kandiyoti (2005; 2007), Nükhet Sirman (2003; 2006) ve Şirin Tekeli'nin (1982) toplumsal cinsiyet kuramları, Osmanlı toplumunda kadınların konumunu analiz etmek için önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeve, Michel Foucault'nun (2021) tıbbın toplumsal rolünü açıklayan biyopolitika kavramıyla birlikte ele alındığında kadın bedeni üzerindeki tıbbi ve ideolojik müdahalelerin kapsamını daha görünür kılmaktadır.

Osmanlı özelinde yapılan çalışmalarda ebelik mesleğinin kurumsallaşma sürecini ve sağlık politikaları ele alınmıştır. Suraiya Faroqhi, (2000; 2005), Burhanettin Üstünel ve Ertuğrul Bayırlı, (1971), Nil Sarı (2021; 1997; 1998), Gökçen Beyinli (2015), Ahmet Hulisi Köker (1997) Şefika Kurnaz (1996; 2013), Ayşe Gül Altınay (2000), Nuran Yıldırım (2000), Süheyl Ünver (1967), gibi araştırmacıların çalışmaları, kadınların kamusal alandaki rollerinin modernleşmeyle nasıl değiştiğini göstermesi bakımından literatüre önemli katkılar sunmuştur. Ayrıca Saadet Atay (2017), Gülhan Balsoy (2015), Hayrünisa Yeşil ve Ahmet Yeşil, (2018), Nimet Taşkiran (1973) ve Besim Ömer (Akalin) gibi araştırmacılar Osmanlı'da ebelik eğitiminin içeriğini, müfredat yapısını ve bu eğitimin kadınlar üzerindeki etkilerini arşiv temelli analizlerle ele almıştır. Ancak literatürde, ebelik mesleği üzerinden kadın bedenine yönelik hem tıbbi hem de ideolojik müdahaleleri bütüncül bir biçimde değerlendiren çalışmalar sınırlıdır. Özellikle ebelik kurumunun tıbbileştirilmesi süreci ile kadınların toplumsal statüsündeki yeniden yapılanma arasındaki ilişki hem tarihsel hem de kuramsal açıdan derinlemesine incelenmeyi beklemektedir. Çalışma, mevcut literatürü tarihsel-sosyolojik bir bakış açısıyla birleştirerek, ebelik kurumunu yalnızca bir sağlık hizmeti olarak değil aynı zamanda bir devlet politikası, toplumsal kontrol mekanizması ve kadın kimliğinin yeniden inşa edildiği bir alan olarak ele almayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, Osmanlı modernleşmesi sürecinde, ebelik eğitimi, kadın emeği, beden politikaları ve mesleki kimlik ilişkisine dair literatüre özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

YÖNTEM

Nitel araştırma yöntemine dayanan çalışmada; tarihsel doküman analizi, temel veri toplama tekniği olarak kullanılmıştır. Araştırma kapsamında, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi¹, dönemin resmi gazeteleri, mekteb-i tıbbiye ve ebelik eğitimiyle ilgili yıllık raporlar, eğitim programları incelenmiştir. Ayrıca doğrudan ebelik mesleğini düzenleyen iradeler, yönetmelikler ve devletin nüfus politikalarına dair resmi belgeler değerlendirilmiştir.

Tarihsel belgelerin çözümlemesinde belgesel tarama yöntemi kullanılmış elde edilen belgeler, kadınların toplumsal konumu, sağlık politikalarının tıbbileşme süreci ve devletin ideolojik yönelimleri bağlamında değerlendirilmiştir. Ayrıca metin çözümleme tekniği aracılığıyla, dönemin söylemleri içerisinde doğum, kadın bedeni, annelik ve meslek kavramları arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. İkincil kaynaklar arasında Osmanlı'da ebelik ve tıbbın gelişimine ilişkin akademik çalışmaların yanı sıra kadın tarihi literatürü ve toplumsal cinsiyet araştırmaları yer almaktadır. Bu çalışmalar, makalenin analitik çerçevesinin oluşturulmasına önemli katkılar sunmuştur. Kuramsal çerçevede ise Michel Foucault'nun biyopolitika ve disiplin toplumu kavramlarından, Joan Scott'un (Scott, 1988) toplumsal cinsiyetin tarihsel inşası yaklaşımlarından ve Deniz Kandiyoti'nin kadınlık rejimleri kuramından yararlanılmıştır. Böylece ebelik mesleğinin sadece tarihsel gelişimi değil aynı zamanda kadınların statülerinde yarattığı değişim de değerlendirilmiştir.

EBELİK MESLEĞİNİN TARİHSEL VE KÜLTÜREL ARKA PLANI

Ebelik, insanlık tarihinin en eski ve en köklü mesleklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Farklı toplumlarda farklı isimlerde anılsa da ebeler, doğum sürecine eşlik eden, müdahalede bulunan ve genellikle formel bir tıp eğitimi almamış kişilerdir. Bilgilerini deneyim yoluyla edinmiş, yaşlı, bilge ve toplum nezdinde saygın kadınlar olarak tanımlanmıştır. Kadınlara doğurganlık dönemleri boyunca fiziksel ve duygusal destek sağlayan bu meslek, yalnızca bir sağlık hizmeti değil aynı zamanda kültürel ve toplumsal bir işlev taşımıştır (Apay, 2014:13-14).

Ebelik, çoğunlukla kadınlar tarafından icra edilen bir meslek olmakla birlikte tarihte istisnai olarak erkek ebelere de rastlanmaktadır. Osmanlı kayıtlarında "Lavuta Vahit" (Beyinli, 2015:49) gibi erkek ebelik örnekleri yer alsa da ebelik, halk nezdinde büyük ölçüde kadınlara özgü bir meslek olarak görülmüştür (Koçak vd., 2010: 2; Atay, 2017:169). Ebeler, tarih boyunca yalnızca doğuma eşlik eden kişiler olmamıştır aynı zamanda şifa veren, bakım sağlayan, danışmanlık yapan ve kimi zaman da ilaç hazırlayan figürler olarak toplum içerisinde çok yönlü roller üstlenmiştir (Yeşil ve Yeşil, 2018:287). Kırsal bölgelerde ve küçük yerleşim yerlerinde ebeler, ev ev dolaşarak hizmet vermiş doğumla ilgili deneyimlerini diğer kadınlarla paylaşarak kadınlar arası geleneksel bir öğrenme ağı oluşturmuştur (Koçak vd.,2010:2). Ebelik, zaman zaman gebeliğin sonlandırılması, kısırlığın tedavisi ve çeşitli hastalıkların giderilmesinde kullanılan doğal ilaçların hazırlanması gibi uygulamaları içermiştir. Ayrıca ebeler, doğum yapan kadının ruhsal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan destekleyici kişiler olarak da rol oynamışlardır (Ünver, 1967: 4; Yadi, 2024: 2).

Bazı medeniyetlerde ebeler; olumlu rollerle tanımlanırken, Batı Avrupa'da Orta Çağ ve Yeni Çağ dönemlerinde olduğu gibi bazı toplumlarda cadılık ya da büyücülükle ilişkilendirilmiştir. Bu tür tarihsel yakıştırmalar ebelik ve hemşirelik gibi kadın merkezli mesleklerin itibarını zaman zaman zedelemiştir (Yeşil ve Yeşil: 2018: 287-88; Köker, 1997a: 1-2). Ancak doğumun her toplumda kutsal ve hayati bir süreç olarak görülmesi, ebelik mesleğinde evrensel etik değerlerin ve ortak mesleki ilkelerin gelişmesini sağlamıştır (Atay, 2017:169).

OSMANLI TOPLUMUNDA EBELİK MESLEĞİNİN SOSYAL VE TIBBİ İŞLEVLERİ

Osmanlı toplumunda "ebe" veya "kâbile" olarak adlandırılan kadınlar, (Devellioğlu, 2007:476), insanlık tarihi kadar eski olan ebelik mesleğinin temsilcileridir (Yeşil ve Yeşil, 2018:287). Farklı sınıfsal, etnik, dini ve kültürel yapılarla rağmen Osmanlı toplumunda ebelik, deneyime dayalı, kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel bir meslek olarak varlığını sürdürmüştür (Balsoy, 2015:100; Atay, 2017:171). Ebelik; usta-çırak ilişkisi temelinde öğrenilen, bilgi ve becerinin büyük oranda gözlem, uygulama ve sözlü aktarım yoluyla edinildiği, saygıya ve deneyime dayalı bir meslek alanıdır (Üstünel ve Bayırlı, 1971:74; Besim Ömer, 1933). İslam toplumlarında hakim olan ahlaki ve geleneksel normlar gereği,

¹ Bu kaynaklar, dipnot ve kaynakça da BOA olarak gösterilecektir.

erkeklerin doğum sırasında bulunmaları uygun görülmediğinden doğum süreci tamamen kadınların sorumluluğunda olmuştur (Üstünel ve Bayırlı, 1971: 315; Atıcı ve Erer, 2009:108-109). Ebe kadınlar, yalnızca doğuma eşlik eden yardımcıları değil zaman zaman hekim, zaman zaman da hastabakıcı rollerini üstlenmişlerdir (Sarı, 2021: 83). 18. yüzyılın sonlarında Osmanlı sarayındaki kadın sağlığına ilişkin uygulamaları gözlemleyen İsveçli elçi d'Ohsson'un aktarımları, dönemin toplumsal ve tıbbi yapısını anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır. D'Ohsson'a göre; saray haremî başta olmak üzere kadınlar hastalandıklarında çoğunlukla erkek hekimlere değil deneyim sahibi kadınlara başvuruyordu. Bu kadınların teorik bilgileri sınırlı olsa da kadın hastalıkları ve doğum gibi alanlarda sahip oldukları pratik bilgi ve deneyimleri sayesinde etkili sağlık hizmetleri sunmaktadır. Doğum alanında uzmanlaşan kadınlar, "ebe" unvanıyla anılmaktadır. (Yüksel, 1972: 194-195) Benzer şekilde Naranzi de, "bir hekim çağrılrsa bile ebenin en az bir hekim kadar yetkisi olduğunu" ifade etmiştir (Sarı, 2021: 83) Bu görüşlerden anlaşıldığına göre ebelik, yalnızca kadınlara özgü bir yardım biçimi olmanın ötesinde toplumsal kabul görmüş ve kurumsallaşma eğilimi gösteren bir meslek olarak Osmanlı sağlık sistemi içinde önemli bir yer tutmuştur.

Osmanlıda ebe kadınlar, yalnızca doğum sürecinde değil gebeliğin teşhisinden lohusalık dönemine kadar süren geniş bir bakım sürecinde aktif rol üstlenmişlerdir. Bu süreç; hamile kadının düzenli takibi, doğum tarihinin tahmini, doğuma hazırlık, doğum sonrası emzirme eğitimi, lohusalık döneminde sağlık takibi, kısırlık tedavisi ve doğum kontrolü konularında danışmanlık gibi çok yönlü hizmetleri kapsamaktaydı (Balsoy, 2015:100-101; Beyinli, 2014:150). Tıbbi sorumlulukların yanı sıra ebelerin halk inançları ve gelenekler doğrultusunda uyguladığı birçok ritüel de bulunmaktadır. Doğum odasının kötü ruhlardan arındırılması amacıyla süpürgeyle yapılan temizlik, doğum öncesi sembolik objelerin hazırlanması, yeni doğan bebeğin tuzlanması, kırklama gibi uygulamalar, Osmanlı toplumunda ebe kadınların üstlendiği vazifelerdir. Ebeler, toplumda sosyal işlevleriyle de önemli bir konumdadır. Tecavüz, zina gibi cinsel suçlarla ilgili davalarda bilirkişilik yapmak, düşük vakalarında değerlendirmede bulunmak ve genç kızların yaş tayininde görev almak gibi adli süreçlerde önemli roller üstlenmişlerdir (BOA. DH. MKT. 1738/67, H. 14.11.1307). Ayrıca mahremiyetin hakim olduğu kadın dünyasında bilgi ve deneyimleriyle önemli bir konumda yer alan ebeler, kadınlar arası dayanışma ağlarının merkezinde bulunmuşlardır (Balsoy, 2015:101; Beyinli, 2014:150-151; Atay, 2017:171-172). Tüm bu işlevler, ebelerin yalnızca çocuk doğurtan bireyler olmadığını aynı zamanda tıbbi, toplumsal ve kültürel bakımdan çok yönlü roller üstlendiklerini ortaya koymaktadır. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı modernleşme süreciyle birlikte ebelik mesleği de dönüşüm geçirmeye başlamış, kurumsallaşmış, devlet denetimine alınmış ve modern tıbbın etkisiyle yeniden tanımlanmıştır.

OSMANLI DEVLETİ'NDE EBELİK MESLEĞİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE EBE MEKTEBİ'NİN AÇILIŞI

Ebelik eğitimi ve doğum hizmetleri, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de ülkelerin siyasi gelişmeleri ve toplumsal değişimlerden etkilenmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nde sağlık hizmetlerinde yaşanan gelişmeler ve sağlık sorunlarının çözümü için yapılan reformlar, ebelik eğitiminin değişmesine neden olmuştur. 19. yüzyıldan önce ebelik mesleği genellikle sözlü bilgi ve geleneksel yöntemlerle yürütülmüş ve kadınlar tarafından bağımsız bir şekilde icra edilmişti. Ancak bu dönemdeki batıl inançlar ve yanlış uygulamalar, mesleğin profesyonelleşmesini engellemiş ve ebelik pratiğinde değişikliklere olan ihtiyacı doğurmuştur. 19. yüzyıla gelindiğinde bu ihtiyaçlar ve özellikle Osmanlı Devleti'ndeki nüfus politikaları, ebelik mesleğini dönüştürmede önemli bir itici güç olmuştur. Nüfus politikaları konusunu biraz daha açacak olursak; Osmanlı Devleti, özellikle 19. yüzyılda büyük savaşlar ve bağımsızlık hareketlerinin etkisiyle önemli bir nüfus kaybı yaşamıştır. Göçlerle Osmanlı topraklarına yapılan nüfus artışı, demografik yapıyı köklü bir şekilde değiştirmiş ve nüfusun büyük kısmı daha fazla Müslümanlaşmıştır (Balsoy, 2015: 26-27). Bu süreç, Osmanlı yönetiminin nüfus politikalarına yönelmesine neden olmuştur. Osmanlı bürokratları, bilim insanları ve aydınları, devletin uluslararası alandaki gücünün, nüfusun büyüklüğü ile doğru orantılı olduğunu savunmuşlardır. Büyük bir nüfus, ekonomik ve askeri gücün temel unsuru olarak kabul edilmiş ve bu bağlamda nüfus artışını teşvik etmek öncelikli bir politika haline gelmiştir (Balsoy, 2015: 25-26). Osmanlı bürokratları, kadın bedeni ve doğurganlığını daha önce sadece dini ve ahlaki bir konu olarak ele alırken bu dönem itibarıyla toplumsal ve siyasi bir mesele olarak incelemeye başlamıştır. Anne ve çocuk ölümlerinin önüne geçmek, doğurganlığı teşvik etmek amacıyla yeni sağlık politikaları geliştirilmiştir. Bu bağlamda, doğum

süreçlerinde önemli bir rol üstlenen ebelerin, eğitilmiş ve bilimsel temellere dayalı bir şekilde yeniden eğitilmeleri gerektiği düşüncesi öne çıkmıştır (Yeşil ve Yeşil, 2018:304).

Tanzimat dönemi, Osmanlı Devleti'nde sağlık hizmetlerinin modernizasyonunun simgesi haline gelmiş ve doğum alanda önemli çalışma yapılmıştır. Bu dönemde, üç temel hedef belirlenmiştir: birincisi, ebelik mesleğinin denetim altına alınarak formal eğitimle verilmesi; ikincisi, doğum süreçlerinin bilimsel yöntemlerle yönetilmesi; üçüncüsü ise düşük oranlarının ve cenin ölümlerinin önlenmesidir (Balsoy, 2014:44). Osmanlı'da modern tıp eğitiminin ilk adımları, 14 Mart 1827 tarihinde Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure'nin açılmasıyla atılmıştır (Akyüz, 2010:146). Bu okul, sadece tıp eğitimi değil aynı zamanda doğum ve ebelik alanlarında da yenilikçi bir yaklaşımın başlangıcı olmuştur. Altı yıl süren eğitimin dördüncü yılında fenn-i vilade yani kadın doğum dersi, beşinci yılında da fenn-i kıbale yani ebelik dersi eklenmiştir (Ülman, 1994: 37,77,82-83). Eğitimi desteklemek için Fransa'dan ve İngiltere'den kadın anatomisi ve cenin modelleri getirilmiştir¹ (Balsoy, 2015:77). Bu dersler, okula kadın öğrenci kabul edilmediğinden yalnızca erkek öğrencilere sunulmuştur (Kurnaz, 1997:39; Akyüz, 2010:540). Ancak dini normlar gereği erkeklerin doğumda yer alması uygun görülmediğinden öğrencilere teorik eğitim verilmiş, pratik uygulamalar ise eksik kalmıştır (Üstünel ve Bayırlı, 1971:315; Atıcı ve Erer, 1980:108). Nitekim 1852 yılında doğum ve ebelik derslerinin veren Dr. Pavlaki sadece teorik derslere girmiştir (Kazancıgil, 1980:1-238-39). Erkek hekimlere yalnızca zorunlu durumlarda başvurulmuş onların dolaylı tavsiyelerinden yararlanılmıştır (Atay, 2017:171). Neticede Mekteb-i Tıbbiye mezunu erkek hekimler, yalnızca kuramsal eğitim aldıkları için uygulamalı deneyim gerektiren kadın doğum alanında sahadaki ebelerle kıyaslandığında yeterli donanıma sahip değillerdi. Üstelik bu alanda uzmanlaşmış erkek hekim sayısı da oldukça sınırlıydı. Bu durum, Osmanlı'nın doğum hizmetlerine yönelik geliştirdiği nüfus politikaları çerçevesinde yalnızca erkek doktorların değil kadın ebelerin de sistemli ve hızlı bir biçimde eğitilmesini zorunlu hale getirmiştir. (Balsoy, 2015: 78). Böylece tarihte ilk kez kadınların sağlık hizmetleri alanında devlet eliyle eğitilmeleri resmîyet kazanmıştır (Kurt, 2011: 159).

Osmanlı'da ebelik eğitimi ile ilgili ilk kurumsal girişim, 1839 yılında Galatasaray'da kurulan Mekteb-i Tıbbiye-i Aliye-i Şahane ile gerçekleşmiştir. Bu okulda hem tıp öğrencileri hem de ebeler için doğum dersleri verilmiştir (Ülman, 1994: 82). Ceride-i Havadis Gazetesi, ebeliğin değişime tabii tutulacağını 11 Haziran 1841 tarihinde duyurmuştur. 11 Nisan 1841 tarihli Ceride-i Havadis gazetesinde yayımlanan bir haberde² ebelik mesleğinde bir dönüşüm sürecinin başlayacağına işaret edilmekte ve doğumun yalnızca zorlu değil aynı zamanda hayati tehlikeler barındıran bir deneyim olduğu vurgulanmaktaydı. Bu riskli sürecin başarıyla yönetilebilmesi için ebenin mesleğinde yüksek bir uzmanlığa sahip olması gerektiği dile getirilmiştir. Haberde dikkat çekici olan husus ise söz konusu uzmanlığın kaynağının geleneksel anlamda tecrübe değil kuramsal bilgiye dayalı bir eğitim anlayışı olarak tanımlanmasıdır. Buna göre, hekimliğin kitaplar aracılığıyla öğrenildiği gibi ebelik mesleğinin de aynı yöntemle öğrenilmesi gerektiği belirtilmiş; hatta kitaplara başvurulmadığı sürece ebelik bilgisinin edinilmesinin mümkün olmadığı açıkça ifade edilmiştir (Balsoy, 2015: 78).

1842 yılında yayımlanan irade ile³ ebelerin eğitimi formal hale getirilmiştir. İrade; ebelerin sınava tabii tutulacağı, mesleğini sürdürebilmeleri için bazı standart bilgi ve yeteneğe sahip olmaları gerektiği, seçilen adayların bilimsel eğitimden geçmeleri, Avrupalı uzmanlardan dersler almaları ve bunun sonucunda bir ebelik belgesi sahibi olmaları gerektiği belirtilmiştir. Ebelik mesleğine ilişkin bu yasal düzenlemeler ile Osmanlı'da ebelik mesleğinin kurumsal altyapısının temellerini atmıştır. İrade'den sonra yayınlanan "Tababeti Belediye İcrasına Dair Nizamname"de,⁴ doğum ve ebelik alanındaki bazı geleneksel uygulamaların yasaklanması ve doğumun bilimsel metotlarla yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca doğumun bilimsel bilgi ve metotlara sahip erkekler tarafından da yapılabileceği belirtilmiştir. Bu gelişme ebelik mesleğinin içeriğinin yeniden şekillendirilmesine ve doktorlar ile ebelerin rollerinin birbirinden ayrılmasına olanak sağlamıştır (Balsoy, 2015:84). Ebeliğe yönelik ilk

¹ Fransa'dan getirilen modeller ve faturası için bkz; BOA. HAT. 746/35262, H. 20.04.1253; BOA. HAT. 827/37465, H. 03.12.1253; İngiltere'den getirilen model için; BOA. Hat 1172/46356, H.29.12.1253

² Ceride-i Havadis, 18 Safer 1257 (11.4.1841) No: 29

³ İrade için bakınız; BOA. İ. MVL. 44/830, H. 11.09.1258

⁴ 12 Ekim 1861/7 R 1278 Tarihli Memâlik-i Mahrûse-i Şâhânedeki Tabâbet-i Belediye İcrâsına Dâir Nizâmname, Düstûr, Tertîb-i Evvel, Cild-i Sâni, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1290.

resmi eğitim girişimlerinde alınan bu öncelikli ve kapsamlı kararların temelinde Osmanlı bürokratları ve hekimlerinin artan anne ve bebek ölümlerinden geleneksel ebeleri sorumlu tutmaları yatmaktadır. Özellikle dönemin hekimleri, geleneksel ebelerin ebelik bilimine yeterince vakıf olmadıklarını ve sahadaki mesleki uygulamalarının yönetsel açıdan yetersiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda ebelerin kurs yoluyla eğitilmelerinin mevcut sağlık sorunlarını azaltabileceği düşünülmüş (Balsoy, 2015:78-8). Çıkarılan irade ile hem ebelerin devlet denetimine alınması hem de mesleğin yalnızca diploma sahibi bireyler tarafından icra edilebilmesini sağlayacak hukuki bir çerçeve oluşturulması hedeflenmiştir.

İrade'nin yayınladığı sene Galatasaray'da, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane içinde, "Meclis-i Umur-ı Tıbbiye" adıyla bir kurul teşkil edilmiştir. Bazı kayıtlarda ebe kürsüsü, ebe mektebi, ebe kursu olarak geçse de dönemin şartları itibarıyla mektep kavramının fiziki yapısı değişkenlik gösterdiğinden ebeler için yapılan bu eğitim girişimini ebe mektebi olarak yorumlamak yerinde olacaktır. Ebeler için haftada iki gün, günde birer saat olmak üzere iki yıllık bir kurs programı hazırlanmıştır. Bu program, ebeler için ülkede hazırlanan ilk eğitim programı idi (Atay, 2017:175; Beydilli, 2013:23). Eğitim sonunda yapılacak sınavı başarıyla tamamlayanlara şahadetname (diploma/sertifika) verilmesi kararlaştırılmış. Eğitime katılmayan, başarısız olan ya da izinsiz şekilde mesleği sürdüren kadınların ebelik yapması yasaklanmıştır.¹ Üstelik bu düzenlemeler hem Müslüman hem de gayrimüslim ebeleri kapsamış, ilgili kararlar patrik ve hahambaşına da bildirilmiştir (Balsoy, 2015:81).

Ceride-i Havadis gazetesinde yer alan haberde duyurulduğu gibi Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de bulunan Paris'ten Madam Vanturi ve Belçika'dan Madam Robert isimli iki yabancı ebe ve bir tabip ebelik eğitimi vermek için görevlendirilmiştir (Balsoy, 2015:80; Köker, 1997:22). Mektepte haftada iki gün planlanan eğitim daha sonra yalnızca perşembe günleri verilmiştir (Taşkiran,1973:237). Ders sırasında ebe adayların yaptıkları mesleki tatbikatlarda erkek hocaların bulunmamasına önem verilmiştir. Bu düzenleme ile kurs süresince şer'î hükümlere aykırı bir durumun meydana gelmesini engellemek amaçlanmıştır. Ebelerin bilgi ve mahremiyetlerini diğer kadın ebeler aracılığıyla geliştirmeleri sağlanmıştır. Ancak teorik dersler erkek tabip tarafından verilmiştir (Üstünel ve Bayırlı,1971:315-16; Kazancıgil, 1980:238). Böylece ilk kez Müslüman kadınlar, ebelik eğitimlerinde erkek eğitimciden ders alma deneyimi yaşamıştır (Kurnaz, 1991:18). Madam Vanturi ve Madam Robert isimli ebeler ebelik tarihine önemli katkılar sağlamış olsa da Türkçe bilmeyen yabancı eğitimciler ile yaşanan iletişim sorunları, kursun niteliğini olumsuz etkilemiştir. Eğitim sırasında; tabip, Türkçe bilmeyen Madam Vanturi ve Madam Robert'in anlattıklarını Türkçeye tercüme edecek sonra erkek doktor dışarı çıkacak hamile kadın modelleri, cenin şekilleri, farklı doğum pozisyonları incelenecek, doğum sırasında yaşanan durumlar ve çözümleri üzerine bilgiler verilecektir. Ancak yaşanan olumsuz durumlar kursa katılımın azalmasına yol açmıştır (Balsoy, 2015: 80). Ebe adayları, eğitim süresince sıkı bir kontrole tabi tutulmuştur. Nimet Taşkiran, arşiv belgelerine dayanarak yaptığı çalışmasında, bu denetimler sayesinde dönemin ebelerinde aranan bazı ortak özelliklerin belirlenebildiğini ifade etmektedir. Bu belgelere göre mesleği icra eden ebelerin büyük çoğunluğu okuryazar değildi. Bununla birlikte bazı ebelerin zeka ve becerileri sayesinde toplumda saygınlık kazandıkları ancak bir kısmının ise hak edilmemiş bir şöhrete sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum, mesleğin niteliğini artırmak amacıyla tüm ebelerin sistemli biçimde denetlenmesini ve çoğunun mesleki kurslara tabi tutulmasını zorunlu kılmaktaydı (Taşkiran, 1973: 230-38; Atay, 2017:175).

Ebelik mektebinin açılması ve eğitime başlaması ile bazı problemler, olumsuz durumlar yaşanmış olsa da mektep, ilk mezunlarını 1854 yılında vermeyi başarmıştır. Yapılan imtihandan başarılı bulunarak eğitimini tamamlayan mezun ebeler, (10 müslüman 26 hristiyan olmak üzere toplam 36 kişi)² Sultan Abdülmecid'in huzurunda yemin ederek diplomalarını almışlardır (Özger, 2012:424; Taşkiran 1973:237; Erdem ve Yiğit, 2012:96). Bu kadınlar, Osmanlı Devleti'nde mesleki eğitim alarak ebelik yapma hakkı kazanan ilk kadınlar olma niteliğini taşımaktadır (Özger, 2012: 425; Kurt, 2011: 160).

¹ Bu kararın devamlılığı konusunda yapılan bir yazışma örneği için bkz; BOA. DH. MUİ. 33/7, H.27.10.1327; Ayrıca imtihanda başarıya önem verildiğini ve imtihanda başarılı bulunamayan Dudu isimli ebe adayının kaydının silindiğini gösteren örnek için bkz: BOA. ZB.41/44, R.03.06.1323

² Ülman, bu yıl mezuniyet töreninden 40 ebenin padişahın huzurunda yemin ederek diplomalarını aldığını kaydetmiştir. (Ülman, 1994:82)

Ebelik eğitimini başarıyla tamamlayarak mezun olabilenlerin sayısı oldukça sınırlı kalmıştır. Bu durum, mezun ebelerin Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyasındaki tüm halk kesimlerine yeterli ölçüde hizmet sunabilmelerini engellemiştir. Üstelik ebelik eğitimi yalnızca başkentte yürütülmüş ekonomik yetersizlikler, nitelikli eğitici eksikliği ve kurumsal altyapının zayıflığı gibi nedenlerle taşra vilayetlerine yaygınlaştırılamamıştır (Atalay, 2020: 40). Sonuç olarak yenilenmeye çalışılan sağlık hizmetleri merkezle sınırlı kalmış; taşrada, birkaç vilayet merkezi dışında diplomalı ebe bulunmaması nedeniyle (BOA, DH.MKT. 2077/59, H. 01.06.1314), ülke genelinde eğitilmiş ebe ihtiyacını karşılayacak bir kapasiteye ulaşılamamıştır. Bu gelişmelere karşın geleneksel yöntemlerle, usta-çırak usulüyle yetişen ve mesleki bilgi ve tecrübelerini sürdüren ancak resmi bir eğitim almayan geleneksel ebeler, mesleğini yürütmeye devam etmiştir (Sarı, 2021: 88). Toplumda diplomalı ebeler ve diplomasız ebeler beraber çalışmıştır. 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde diplomalı ve diplomasız ebeler arasındaki fark daha da belirginleşmiştir. Diplomalı ebeler, teorik bilgiye sahip olmasına karşın geleneksel yöntemlerle yetişen ebelerle karşılaştırıldığında uygulama eksiklikleri nedeniyle zorluk yaşamışlardır. Bu durum, ebelik mesleğinin eğitimsel ve pratik yönlerinin birbirini dengelemesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır (Balsoy, 2015:82).

Osmanlı Devleti'nin ebelik mesleğini düzenlemeye yönelik müdahaleleri, zamanla eğitimin ötesine geçerek mesleğin kayıt altına alınması, belgelendirilmesi ve denetlenmesini kapsayan kurumsal bir yapıya dönüşmüştür. Arşiv belgeleri, ebelerin ebelik bilgisini öğrenmelerinin teşvik edildiğini bununla birlikte şahadetname almayanların meslekten men edileceği yönünde yaptırımların devreye sokulduğunu göstermektedir (BOA, İ. MVL. 58/81, H. 12.05.1264). Bu süreçte birçok ebe, mektep eğitimini tamamlayarak icazetlerini almış ve mesleğini bu şekilde sürdürmüştür. Ebelerin eğitim görmesi ve diploma almaları zorunlu hale getirilmiş, şahadetnameye sahip olmayanların ebelik yapmaları yasaklanmıştır. Kayıt altına alma uygulaması yüzyıl boyunca giderek belirginleşmiş hatta bazı durumlarda şahadetnamesiz ebelerin yerel gazetelerde ifşa edilmesine kadar varmıştır. Ayrıca bu düzenlemelere uymayan ebelerin meslekten men edileceğine dair resmî yazışmalar yapılmıştır.¹

Netice itibarıyla, 19. yüzyıldan itibaren ebelik ve kadın doğum alanında gerçekleştirilen reformlar ile alınan düzenleyici kararlar, doğum ve ölüm gibi insan hayatının temel dönüm noktalarına ilişkin algıların dönüşmeye başladığını göstermektedir (Balsoy, 2015: 65). Arşiv belgeleri, bu dönüşüm sürecini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu dönemden itibaren halk, ebeler ve hekimlere yönelik şikayet ve taleplerini resmi mercilere iletebilmiş, doğum süreçlerine ilişkin yasa dışı uygulamalarda bulunan ebeler ve hekimler cezai yaptırımlara tabi tutulmuştur². Karşılaşılan sorunlara çözüm üretmek amacıyla geliştirilen düzenlemeler, devletin sağlık alanındaki müdahalesinin ve kamusal denetiminin giderek arttığını, doğumun ise özel bir deneyim olmaktan çıkarak idari, hukuki ve tıbbi bir mesele haline geldiğini göstermektedir.

DOĞUM HİZMETLERİNDE KURUMSALLAŞMA VE BİYOPOLİTİKA: SAĞLIK POLİTİKALARININ YENİDEN YAPILANDIRILMASI

19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde doğuma yönelik kurumsallaşmış sağlık yapıları henüz mevcut değildi. Kadınların ev dışında doğum yapmalarına olanak sağlayan ilk kurumsal sağlık tesisi, 1847 yılında açılan Haseki Nisa Hastanesi olmuştur. Dönemin tıp otoriteleri, pratik eğitimin eksikliği nedeniyle kadın doğum uzmanı sayısında artış sağlanamayacağını ve bu alanın kadın ebelerin tekelinde kalacağını görüyorlardı. Bu hastanenin kurulmasıyla birlikte kadın doğum alanında hem erkek doktorların hem de ebelerin uygulamalı eğitim alabileceği bir zemin oluşturulması hedeflenmiştir. Aynı zamanda bu kurum ile yoksul kadınların sokakta doğum yapmalarının ve düşük vakalarının önlenmesi amaçlanmıştır (Balsoy, 2015:105-107). Doğum kurumlarının açılma girişimi, 19. yüzyıl boyunca devam etmiş ve 1869 ve 1885 yıllarında Ahırkapı Otlukanbarı civarında modern bir doğumevi (viladethane) kurma girişiminde bulunulmuştur (BOA. A. MKT.MHM. 452/14, H.14.02.1290; BOA, İ. DH, 622/43244, H.01.08 1287; BOA. İ. ŞD. 16/690, H. 01.05.1286). Ancak bürokratik yazışmaların uzun sürmesi ve çeşitli

¹ Bu yazılara bazı örnekler verecek olursak; BOA. DH. MKT.1400/1, H.22.05.1304; BOA. DH. MKT.1441/41, H.01.12.1304; BOA. DH. MKT.1470/78, H. 04.04.1305; BOA. DH. MKT.401/61, H. 02.02.1313.

² Bu konularla ilgili bazı örnekler için bkz: BOA.Y.PRK. AZJ. 54/79, H. 23.10.1326; BOA. DH. MKT.1924/67 H. 21.07.1309; BOA. DH. MKT.1802/28, H. 13.06.1308; BOA. DH. MKT.1155/71, H. 12.02.1325

ekonomik, yapısal eksiklikler nedeniyle bu hedef uzun süre gerçekleştirilememiştir.¹ Üstelik bu dönemde özel doğum klinikleri de açılmamıştır. Açılma girişimlerinde ise sıkı kontroller sağlanmıştır.² Buna rağmen bu sürede yurtdışından getirilen Dr. Vuccino ve Madam Ventura gibi hekim ve eğitimciler, ebelik eğitiminin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır (Köker, 1997: 22; Yeşil ve Yeşil, 1918: 293-94). Dr. Vuccino, 1860 yılında Mekteb-i Tıbbiye’de beşinci sınıf öğrencilerine verilen fenn-i kıbale (kadın hastalıkları ve doğum) derslerinin sorumluluğunu üstlenmiş, 1885 yılında ise Ebe Mektebi’nde eğitimci olarak görevlendirilmiştir. 1860 yılından 1895 yılına kadar Tıbbiye’deki görevini sürdüren Dr. Vuccino’nun 1895 yılındaki ölümünün ardından bu alandaki eğitimi ve yönetimi Dr. Besim Ömer (Akalin) Paşa (1862-1940) (Ülman, 2006:32-33)³ devralmıştır. Besim Ömer Paşa, 19. yüzyıl sonları itibariyle ebelik eğitimi ve doğum hizmetleri alanında belirleyici bir isim olarak öne plana çıkmıştır. Avrupa’da aldığı tıbbi eğitimin ardından İstanbul’a dönerek Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’de görev yapmaya başlayan Besim Ömer Paşa, 1896 yılında seririyat-ı viladiye (doğum kliniği) muallimi olarak atanmıştır. Kadın doğum uzmanı kimliğinin yanı sıra ebelik, hemşirelik ve hasta bakıcılık konularında da çeşitli çalışmalar yürütmüştür (Tekir, 2022:695; Yıldırım, 1993: 147).

Geç Osmanlı erken Cumhuriyet döneminin ebelik ve doğum tarihinin önemli bir ismi olan Besim Ömer Paşa,⁴ doğumun her aşamasında modern tıp ilkelerine dayalı bir yaklaşımı benimseyerek sağlıklı bir neslin yetişmesini hedeflemiştir. Halkın, koruyucu hekimliğine ilgisini çekmek için “*Nevsal-i Afiyet*” isimli yıllıklar çıkarmış, gazete ve dergilerde çok sayıda makale yayımlamıştır (Tekir, 2022:695). Ona göre; uzun yıllar boyunca eğitimsiz ve yaşlı kadınlar tarafından sürdürülen ebelik uygulamaları, mesleğin bilimsel gelişimini engellemiş ve halk sağlığı açısından ciddi riskler doğurmuştur (Besim Ömer, 1932: 7-8). Besim Ömer Paşa, ebelerin neden olduğu olumsuzlukların, nüfusa en çok ihtiyaç duyulan dönemde toplumu ciddi şekilde etkilediğini belirterek bunu ülkeye karşı bir ihanet olarak değerlendirmiş ve bu soruna acilen çözüm bulunması gerektiğini savunmuştur (Besim Ömer, 1315:283). Ömer Paşa, “*Ebe Hanımlara Öğütlerim*” isimli kitabında, ebelere kırk öğüt başlığıyla bir bölüm yazmıştır. Ebelerin yalnızca doğum sırasında değil doğum öncesi ve sonrası süreçlerde de aktif rol almaları gerektiğini savunmuş, bu doğrultuda ideal ebe profilini tanımlamıştır. Ebeliğin sürekli gelişen bir meslek olduğunu ve bu nedenle ebelerin kendilerini sürekli geliştirmeleri gerektiğini vurgulamıştır (Besim Ömer, 1322, 5-6). Yine bu eserinde doğum sırasında karşılaşılan komplikasyonlar karşısında hekime başvurmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Bu tutum, hem hekimlerin yetkinliğini pekiştirmeyi hem de ebelerin mesleki sınırlarını netleştirmeyi amaçlamaktadır (Besim Ömer, 1322, 5-28). Ayrıca ebeliği tıbbi bir meslek olarak yeniden konumlandırmış ve diplomalı ebelerin önemine dikkat çekmiştir. Bilgili ebeleri cahil ebelerden üstün tutarak hekimlerle denk düşünmüştür (Besim Ömer, 1322a: 652-53).

Uygulamalı eğitimin sağlanabileceği bir viladethane açılması Paşa’nın öncelikli hedefleri arasında yer almıştır (Kazancıgil, 1980: 240). Yaptığı çalışmalar doğrultusunda 1892 yılında Osmanlı sağlık sisteminde önemli bir kurumsal dönüşüm gerçekleştirmiştir. Topkapı Sarayı yakınlarında yer alan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’nin çevresinde, Demirkapı’da, ilk viladethaneyi (doğumevini) kurmayı başarmıştır (Besim Ömer, 1932:51; Şehsüvaroğlu, 1968:4842-43; Uludağ, 2010:724-25). Bu kurum, hem yoksul ve yardıma muhtaç kadınlara doğum hizmeti sunmuş hem de tıp ve ebelik öğrencilerine uygulamalı eğitim imkanı sağlamıştır (Yıldırım, 1994:388-389; Tekir, 2022:699). Doğum fizyolojik bir süreç olmakla birlikte bazı durumlarda tıbbi müdahale gerektirebilecek komplikasyonlara yol açabilirdi. Bu bağlamda, viladethanenin kurulması doğumların daha güvenli ortamlarda gerçekleştirilmesine olanak sağlamış ve doğum hizmetlerinin tıbbileşmesi sürecini hızlandırmıştır (Atay, 2017:203). Toplumun sağlık düzeyini yükseltmede önemli bir işlev gören hastaneler, bireylerin bakım ve tedavisinde temel kurumlardır. Osmanlı’da kurulan ilk viladethane de bu bağlamda dikkate

¹ Bu konuda yapılan yazışma örnekleri için bkz; BOA.DH. MKT. 2006/97 H. 10.03.1310; BOA.İ.DH, 622/43244, H.01.08.1287; BOA.DH. MKT. 2039/15, H. 15.06.1310;

² Elana isimli Osmanlı vatandaşının özel bir klinik açmak için müracaatı ve istenilen şartlar üzerine yapılan yazışmalar için bkz; BOA. DH. MKT. 1466/13. H. 11.04.1305; BOA. DH. MKT. 1396/122, H. 7.05.1304.

³ Yine aynı yazar’ın Dr. Vuccino hakkında verdiği detaylı bilgiler için bkz; Ülman, Y. I. (2008). Osmanlı tıbbına katkılarıyla Dr. Vuccino / Il contributo alla medicina otomana del Dr. Vuccino. In B. Evren (Ed.), *İstanbul’daki İtalyan izi / Presenze italiane a Istanbul* (ss. 224–229). İstanbul: Lea Yayıncılık Ferrolı.

⁴ Besim Ömer Paşa hakkında detaylı bilgi için bakınız; Ünver, S. (1932). Besim Ömer Paşa ve doğum tarihi. *Tedavi Seririyatı ve Laboratuvarı*, 2(6). İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası; Kazancıgil, A. (1980). Ölümünün 40. yılında Besim Ömer Paşa (1863–1940). *Dirim*, 55(9–10), Eylül–Ekim.

değer bir yere sahiptir. Ayrıca bu viladethane, sadece bireysel sağlık hizmeti sunan bir kurum olmanın ötesinde anne ve çocuk sağlığını önceleyen bir halk sağlığı politikasının ürünü olarak değerlendirilmelidir. Ancak bu olumlu gelişmelere rağmen evde doğum geleneği kısa sürede ortadan kalkmamıştır. Viladethane, ilk yıllarda daha çok acil tıbbi müdahale gerektiren durumlarda tercih edilmiş, İstanbul halkı doğumu evde, güven duydukları ebelerin yardımıyla gerçekleştirmeye devam etmiştir (Tekir, 2022: 702). Bu süreç, geleneksel doğum anlayışı ile modern tıbbın buluştuğu bir geçiş evresi olarak değerlendirilebilir.

19. yüzyılın sonlarında Ebelik Mektebi'nde düzenlemeler yapılmaya devam edilmiştir. 1895 yılında Ebe Mektebi'nin öğrenci kabul şartlarında önemli düzenlemelere gidilmiştir. Bu dönemde okula girecek adaylar için 30 yaşından küçük olma, Türkçe okur-yazarlık ve kendi ana dillerinde yazabilme koşulları getirilmiştir. 1897 yılında ilk kadın hastalıkları ve doğum uzmanlığı kadrosu olan "Seririyat-ı Viladiye Müderrisliği" oluşturulmuş, 1898'de ise başvuru koşulları yeniden gözden geçirilerek gayrimüslim öğrenciler için kendi dillerinde okuma-yazma yeterliliği şartı eklenmiştir. 1899 yılında ebelik eğitim programı gözden geçirilmiş ve haftada altı gün süren poliklinik çalışmaları başlatılmıştır (Atay, 2017: 177-178; Köker, 1997:22-23). 1889'dan itibaren hasta bakımına ilişkin bilgilerin ebelik eğitimine dahil edilmesi amaçlanmış, 1900 yılında ise birinci sınıf ders programına anatomi ve hıfzıssıhhanın yanı sıra hastabakıcılık dersi eklenmiştir. Bu müfredat değişikliğiyle birlikte ebelere aynı zamanda hastabakıcı diploması¹ verilmesi uygulamasına geçilmiştir (Nil, 2021: 88; Erdem ve Yiğit, 2010: 96-97).

Her ne kadar ebelik eğitimi belirli kurallara bağlanarak resmi bir çerçeveye oturtulmuş olsa da, geleneksel bilgi birikimiyle mesleğini sürdüren ebelerin uygulamaları, 19. yüzyıl sonlarına dek varlığını sürdürmüştür. Bu durumun zaman zaman anne ve bebek ölümlerine, bir takım sağlık sorunlarına neden olduğu düşünüldüğünde, ebelik eğitiminin yaygınlaştırılması ve nitelikli sağlık hizmetlerinin ülke geneline ulaştırılması amacıyla devlet adamları ve tıp otoriteleri tarafından çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Ancak bu çabalar öğretmen yetersizliği ve ekonomik imkansızlıklar nedeniyle sınırlı kalmış yeterli sayıda kurs veya eğitim kurumu açılmamıştır. İstanbul'da faaliyet gösteren tek doğumhane, dersane ve 80 kişilik yatakhane kapasitesine sahip eğitim yapısı, kırsal bölgeler de dahil olmak üzere geniş bir coğrafyada artan ebe ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmıştır (Karadağ, 2011:72-73). Bu nedenle vilayetlere yazılar gönderilerek merkezdeki eğitim kurumlarına öğrenci gönderilmesi istenmiş (BOA. DH. HMŞ. 22/50, H. 14.10.1331; BOA. A. MKT. UM. 127/96, H. 26.05.1269) ancak bu yöntem de sorunu bütünüyle çözememiştir. İstanbul'daki mevcut vilayet doğumhanesinin kapasitesinin sınırlı olması, ikinci bir vilayet hastanesi kurulması fikrini gündeme getirmiştir. Gerekli izinleri almak için Dahiliye Nezaretine başvurular yapılmıştır. Ancak bu öneri de devletin bütçe olanaklarının yetersizliği sebebiyle hayata geçirilememiştir (BOA. DH. UMVM., 81-82, H. 12.08.1335).

Modern tıbbı geçiş sürecince ele alınan, değerlendirilen bir diğer konu ıskat-ı cenin (çocuk düşürme veya kürtaj) ve kısırlık olmuştur. Osmanlı Devlet adamları, kadın sağlığı ve nüfus politikaları çerçevesinde ebe eğitimde yaptığı değişikliklerde bu iki konuya özellikle yer vermiştir. Mahalli ebelerin görevleri içerisinde olan ıskat-ı cenin, 19. yüzyılın sonlarından itibaren yeniden ele alınmıştır. Çünkü nüfus artışını teşvik etmeye yönelik geliştirilen stratejiler, yalnızca doğurganlığı artırmayı değil, aynı zamanda anne ve çocuk ölümlerini azaltmayı da hedeflemekteydi. Bu kapsamda izlenen politikalarından biri de bu uygulamanın yasaklanması olmuştur. Söz konusu önlemlerle, kadınların daha fazla doğum yapmaları özendirilmiş; buna paralel olarak, doğumla ilişkili ölüm oranlarının düşürülmesi ve bebeklerin yaşama şansının artırılması amaçlanmıştır. Bu yaklaşım, doğumun hem toplumsal hem de biyopolitik bir mesele olarak ele alındığını göstermektedir. Ancak 19. yüzyılda çocuk düşürme uygulamalarının azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılması için yapılan cezalandırmanın yeterli olmadığı, devlet yetkililerince fark edilmiştir. Sonraki dönem itibarıyla yalnızca yasal önlemlerle değil aynı zamanda toplumsal bilincin artırılması amacıyla da çeşitli düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda kadınları bu uygulamadan caydırmaya yönelik bilgilendirici materyallerin hazırlanması ve bu materyallerin taşra ile vilayetlere dağıtılması kararlaştırılmıştır (BOA.DH.MKT.1481/55, H.16.05.1305). Alınan karar, kürtajın yasaklanmasına yönelik bir toplumsal bilinç oluşturmaya hedeflemiştir. Netice itibarıyla bu tür düzenlemeler, sadece hukuki ve cezai önlemlerle değil aynı zamanda toplumsal bir eğitimin de gerekliliğini ortaya koymuştur (BOA. DH. MKT. 1501/34, H.

¹ Sarı (2021:88) bu diploma ismini "gard malâd şehadetnâmesi" olduğunu kaydetmiştir.

5.08.1305). 20. yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde de kısırlık sorunu, nüfus artışını engelleyen bir faktör olarak görülmeye devam etmiştir. Yöneticiler, kadınların kısırlık sorunları ile ilgili olarak hala ebelerden yardım alındığı gözlemlenmiş ve ebelerin kısırlık tedavisine yönelik başvurdukları bazı geleneksel uygulamalara son verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu durum, ebelerin sorumluluklarının yeniden belirlenmesini zorunlu kılmıştır. Osmanlı pronatalistleri bu konuyla da ilgilenmeye başlayarak ebelerin bu alandaki hakimiyetine son vermeye, kısırlık tedavisinde hekimleri etkin kılmaya çalışmıştır (Balsoy, 2014:44; Balsoy, 2015: 136; Balsoy, 2012: 21-27).

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde pronatalist yaklaşımlar değişmeye başlamıştır. Nüfusun niceliksel artışından ziyade niteliksel özelliklerine odaklanılmıştır. Bu doğrultuda kadınlar yalnızca daha fazla çocuk doğurmaya teşvik edilmemiş aynı zamanda doğan çocukların sağlıklı, zeki, güçlü ve estetik açıdan ideal özelliklere sahip bireyler olması hedeflenmiştir. Bu anlayışın bir yansıması olarak, hamile kadınlara yönelik çıkarılan nasihat kitapları hem bu ideallerin ifade edilmesinde hem de gerçekleştirilmesinde önemli bir işlev görmüştür. Söz konusu hedeflerin gerçekleşmesi ise öncelikle annelerin bedensel ve ahlaki anlamda terbiyesiyle mümkün görülmüştür. Dolayısıyla sadece bedensel değil ruhsal açıdan da ıslah edilmiş kadınların doğuracağı çocukların toplumsal açıdan makbul bireyler olacağı düşünülmüştür (Balsoy, 2015: 197). Aynı dönemde ebelik mesleğinde yaşanan köklü dönüşüm, mesleğin devlet kontrolü altına alınması ve ebe kimliklerinin resmi belgelerle tescillenmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilen belgeler, bu süreçte denetim mekanizmasının giderek daha kapsamlı ve sistematik bir şekilde işlediğini göstermektedir. Bu bağlamda Dahiliye Nezareti, 1881 yılında valiliklere gönderdiği talimatnamede; Mekteb-i Tıbbiye tarafından verilmiş resmi şahadetnamesi olmayan yerli ve ecnebi doktor, eczacı, cerrah ve ebelerin İstanbul'a gelerek sınavlara girmeleri gerektiğini, sınavda başarılı olanlara belge verileceğini ve çalışma şartlarını bildirmiştir (BOA. DH. MKT 1573/33, H. 6.04.1306). Bu belge pek çok taşra vilayetlerine gönderilmiştir. Bu düzenleme, devletin sağlık mesleklerini kurumsal çerçevede disipline etme çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

1909 yılında Osmanlı sağlık ve eğitim kurumlarında önemli yapısal değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Kadırga semtinde bulunan Tıbbiye-i Mülkiye (Sivil Tıbbiye) binası Haydarpaşa'ya taşınmış ve böylece askeri ve sivil tıp mektepleri, *İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi* çatısı altında birleştirilmiştir. Kadırga'daki boşalan bina, Eczacılık, Dişçilik ve Ebelik Mektepleri ile ikinci bir doğum kliniğinin kurulması amacıyla değerlendirilmiştir. Bu yeni kurumsal yapılanmanın idaresi, dönemin önde gelen hekimlerinden Dr. Besim Ömer Paşa'ya verilmiştir (Atay, 2017:178; Tekir, 2022:702; Yıldırım, 1994:388-389; Şehsüvaroğlu, 1968:4843). Aynı yıl içinde Ebelik Mektebi'nin müfredatı yeniden düzenlenmiş, teorik bilgilerin yanı sıra uygulamalı eğitime ağırlık verilerek doğrudan klinik deneyime dayalı bir öğrenim süreci hedeflenmiştir. Ayrıca okula kabul kriterleri yeniden belirlenmiş; adaylardan Türkçe okuryazarlık, ilkokul mezuniyeti ve 30 yaşını aşmamış olma koşulları aranmıştır (Besim Ömer, 1932:53). Bu düzenlemeler, mesleki yeterliliği artırmayı, doğum hizmetlerinin güvenliğini sağlamayı ve ebelik mesleğini bilimsel temellere dayalı profesyonel bir alan haline getirmeyi amaçlamıştır. Ancak bu gelişmeler, aynı zamanda mesleği geleneksel biçimde sürdüren yaşlı ve eğitimsiz ebelerin sistem dışında bırakılması sonucunu doğurmuştur. Zira söz konusu koşullar, o dönemde halihazırda meslek icra eden ebelerin büyük bir bölümünü kapsam dışı bırakacak nitelikteydi (Atay, 2017:178) Bu yönüyle 1909 reformları, Osmanlı'da geleneksel ebelik pratiğinin kurumsal çerçevede dışlanmasına ve mesleğin modern tıbbın gereklerine uygun biçimde yeniden tanımlanmasına yönelik en somut adımlardan biri olarak değerlendirilmelidir.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında eğitime ara vermeyen Ebelik Mektebi, bu dönem itibarıyla birtakım zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle savaşların da etkisiyle yaşanan ekonomik zorluklar, ebeler açısından ön büyük problem olarak yansımıştır. Belediye bütçelerinin yetersizliği sebebiyle ebelerin maaşları kesintiye uğramış ve bu durum, onların görevlerini layıkıyla yerine getirmelerini engellemiştir. Belediyeler, maaşların hazineye karşılanmasını talep ederken; hükümet, bu ödemelerin belediye gelirlerinden yapılmasında ısrarcı olmuştur (Yadi, 2024: 14-15). Bu yetki ve sorumluluk çatışması, ebelik hizmetlerinin sürekliliğini ve kalitesini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca mezun ebelerin Anadolu'da görev almak istememesi nedeniyle 1920 yılında yeni önlemler alınmasını gerekli kılmıştır (Atay, 2017: 179). Sağlık Genel Müdürlüğü, çeşitli illerden ilkokul mezunu kız öğrencileri İstanbul'a getirerek Kadırga'daki Kızılay barakalarında iki yıllık yatılı eğitimle ebe adayı yetiştirmiştir (Besim Ömer, 1932:54-55).

KADININ KAMUSAL ALANDA YÜKSELİŞİ VE TOPLUMSAL ALANDAKİ DEĞİŞİMİ

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda yaşanan modernleşme hareketi, toplumsal yapının her alanında olduğu gibi kadınların toplumsal statüsünde de köklü değişiklikler yaratmıştır. Bu dönemde özellikle ebelik mesleğinin yeniden yapılandırılması çabaları, kadınların eğitim haklarının artırılmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Artan nüfus kaygıları ve doğum sırasındaki yüksek ölüm oranları, Osmanlı devlet adamları ve tıp çevrelerini kadın sağlığına ilişkin daha etkili politikalar üretmeye zorlamıştır. 1840 sonrası dönemde ebelik mesleği, devlet tarafından resmi olarak düzenlenmiş ve kadınlar eğitim alarak diplomalı sağlık personeline dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm, sadece kadınların mesleki anlamda uzmanlaşmalarını sağlamakla kalmamış aynı zamanda onların kamusal alandaki görünürlüklerini artırmıştır.

Ebelik Mektebi'nden mezun olan kadınlar, kısa bir süre içerisinde resmi kurumlarda görev almaya başlamıştır (Erdem ve Yiğit, 2010:112). Önemli bir kısmı İstanbul'da kalmakla birlikte devletin çeşitli vilayetlerine atamaları yapılmış kamu hizmetine katılmışlardır. II. Abdülhamit dönemine ait sicill-i ahval defterlerine dayanan analizler, Osmanlı'da kadınların sınırlı mesleklerde kamu hizmetine katıldığını göstermektedir. Bu mesleklerin başında ise öğretmenlik ve ebelik gelmektedir (Özger, 2012: 429; Atalay, 2020:45). Sicil kayıtlarında tespit edilen toplam 36 kadın memurdan 6'sının (%17) ebelik mesleğini icra etmesi (Özger, 2012:429), bu mesleğin kadın istihdamı açısından taşıdığı önemi gözler önüne sermektedir. Her ne kadar sayıca az olsalar da, ebelik yapan kadınlar, kamu kurumlarında kadın istihdamının önünü açmış ve toplumda kadın algısında önemli bir zihni dönüşüm gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu dönüşüm, kadınların daha geniş bir eğitim alanına katılmalarını desteklemiş ve sosyal haklarının artırılmasına olanak tanımıştır.

Devlet, ebelik eğitimini teşvik etmek ve başarılı öğrencileri ödüllendirmek amacıyla çeşitli sembolik takdir araçları da kullanmıştır. Bu çerçevede nişan, rütbe ve madalya gibi ödüller verilmiştir. Bu ödüller, hem mesleğin prestijini artırma hem de kadınların sağlık hizmetlerine katılımını destekleme amacı taşımıştır. Örneğin, Şam Ebe Mektebi öğrencileri arasında yapılan teşvik imtihanında başarılı olan Esmâ ve Meryem Hanımlar sanayi madalyasıyla onurlandırılmıştır (BOA. DH.MKT. 886/83, H. 25.06.1322). Benzer şekilde, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den mezun olan ve ebelik diplomasına sahip Emine Maarife Hanım da gerçekleştirdiği başarılı bir doğum yardımı sonrası aynı madalyaya layık görülmüştür (BOA. DH. MKT, 948/27, H. 14.02.1323).¹ Yapılan bu uygulamalar yalnızca bireysel başarıları ödüllendirmekle kalmamış aynı zamanda ebelik mesleğinin devlet katında görünürlüğünü artırarak, kadın sağlık personelinin profesyonelleşme sürecine kurumsal katkı sağlamıştır. Ayrıca ebe mekteplerinden mezun olan farklı etnik ve dini gruplara mensup kadınlar da bu mesleğe katılmış ve devlet tarafından tayinleri yapılarak farklı şehir ve kasabalarda hizmet vermişlerdir.²

Ebelerin şahadetname ile devletin denetimi altına alınması, özelde ebelerin genelde ise kadınların gündelik pratiklerini değiştiren ve yeniden biçimlendiren bir etki yapmıştır. Diplomalı ebeler, eğitim almış olmaları sayesinde yerel ve geleneksel ebelerin sahip olmadığı bir dizi hak ve ayrıcalık kazanmışlardır. Örneğin; diplomalı ebelerin tayinlerine önem veriliyor³ ve belediye sandıklarından

¹ Osmanlı Arşivi'nde bu konu ilgili fazla sayıda belge bulunmaktadır. Birkaç örnek daha verecek olursak; Emine hanıma üçüncü rütbeden şefkat nişanı verilmesi için bkz. BOA. İ. TAL.26/5, H. 18.01.1311; Üsküdar Polis Dairesindeki ebe Ayşe Hanım'a verilen nişan için bkz. BOA. İ. DH. 1057/82996. H. 14.03.1305; Ebe Hanıma iftihar madalyası verilmesi için bkz. BOA. İ. DH. 1274/100155. H. 06.10.1309

² Farklı etnik ve dini gruplara mensup diplomalı ebe kadınların atanmaları ile ilgili fazla sayıda kayıt bulunmaktadır. Bunlardan bazıları için bakınız: BOA. DH. MKT. 612/76, H. 15.08.1320 (Ayntab'a diplomalı ebe Anastasya tayin edilmiştir.); BOA. DH. MUI. 69/58, H. 17. 02.1328 (Tosya'da ebe olarak Anastasya'nın görev yapması); BOA. DH. MKT. 76/47, H. 18.12.1310 (Diplomalı ebe Nevlevi'nin Haseki Nisa Hastanesi'ne tayin edilmesi); BOA. DH. MUI. 22/13, H.29.09.1327 (Zarafniya Hanım'ın Kalkandelen'e tayin edilmesi); BOA. DH. MKT. 1201/29, H. 15.08.1325 (Darülaceze'ya Madam Entarontenakül Hanım'ın tayini); BOA. DH. MKT. 2302/15, H. 7.10.1317 (Darülaceze'ye Tatavlı ebe Madam Katina'nın tayini);BOA. DH. MKT. 341/2, H.09.08.1312 (Haseki Nisa Hastane'sine Varnalı Oniko Hanım atanmıştır); BOA. DH. MKT. 372/10. H. 12.11. 1312 (Maryam Magagyan Hanım'ın istihdam talebi); BOA. DH. MKT. 103/4, H.22-01.1311 (Haseki Nisa Hastanesi'ne Pinopi Dimitriyo Hanım'ın istihdamı).

³ Tayin olunan bazı ebe kayıtları için bakınız; BOA. DH.MKT. 2533/121, H. 5.06.1319 (Tarsus ebeliğine Fatma Hanım'ın tayini); BOA. DH.MKT. 2338/64, H.28.12.1317 (Diyarbakır vilayetine Ayşe Hanım'ın tayini); BOA. DH. MKT. 2099/120, H.14.04.1316 (Kudüs'e Emetullah Hanım'ın ebe olarak tayini); BOA. DH. MKT. 827/20. H.19.12.1321 (Eğin Kazası'na yapılan ebe tayini); BOA. BOA. DH. MKT. 2398/99. H.08.02.1319 (Gazze kazasına ebe tayini); BOA. DH. MKT. 2315/112, H. 7.11.1317(Diyarbakır vilayetine ebe tayini); BOA. DH. MKT. 1619/28, H. 23.08.1306 (Erzurum vilayetine diplomalı bir ebe tayini); BOA. DH. MKT. 1589/55, H. 28.05.1306 (Basra'ya ebe tayini); BOA. DH. MKT. 863/43, H. 08.0.1322 (Draç sancağına ebe tayini); BOA. A.MKT.MHM. 615/12, H. 08.09.1324 (Cidde'ye Habibe

ödenen¹ düzenli bir maaşı oluyordu (BOA. DH. HMŞ. 24/35, H. 15.05.1323)² Ebeler, yaşadıkları sağlık sorunlarından dolayı³ veya ailesinin yanına gitmek için ücretli izin alabiliyorlardı.⁴ Hanelerini tamir için yardım alabiliyor,⁵ emekli olabiliyorlardı.⁶ Maaşlarının yeterli olmadığı durumlarda destek alabiliyordu.⁷ Ayrıca şikayetlerini, isteklerinin dile getirmek için önemli bir zemin sunuluyor, haklarını aramaları için kolaylıklar sağlanıyordu.⁸ Ebe kadınlara yaşlılıklarında sağlanan maddi destekler,⁹ vefat ettiklerinde ailelerine ve dul kalan çocuklarına yapılan yardımlar;¹⁰ bu mesleğin devlet nezdinde ne kadar kurumsallaştığını ve kadınların devlet tarafından görünür hale geldiğini göstermektedir. Netice itibarıyla ebelik meselesinde yaşanan değişim mesleğin kurumsallaşmasını sağlamakla kalmamış, kadınlar için çok daha kapsamlı bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Çeşitli haklarla desteklenen kadınlar, adeta devlet memuru statüsüne kavuşarak ekonomik bağımsızlık elde etmişlerdir (Balsoy, 2015: 92-96). Kadınların doğum hizmetleri alanında eğitime dahil edilmesi ve kamu görevlerinde yer almaları, mesleki bir ilerleme sağlamanın yanı sıra kadınların toplumsal statüsünde köklü bir değişimin başlangıcını temsil etmiştir. Bu süreç, toplumun kadına yönelik algısını dönüştürmüş ve kadınların daha görünür, hak sahibi bireyler olarak kabul edilmesinin önünü açmıştır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışma, Osmanlı modernleşme sürecinde ebelik mesleğinde yaşanan dönüşümü Ebe Mektebi'nin kuruluşu ve kurumsal gelişimi çerçevesinde ele alarak kadınların kamusal alana dahil olma biçimlerini tarihsel bir perspektifle incelemiştir. Ebe Mektebi, Osmanlı Devleti'nde kadınlara yönelik düzenli ve devlet denetimli mesleki eğitim kurumu olmuş, sağlık alanındaki bir reformun ötesinde doğum, nüfus ve kadın bedeni üzerindeki yönetim anlayışının kurumsallaşmasını temsil etmiştir. Kurum bünyesinde verilen eğitim, ebelik mesleğinin mesleki standartlarını yükseltmiş ve kadınların devletin sağlık ve nüfus politikalarıyla doğrudan ilişki kurmasını sağlamıştır. Diplomalı ebelerin farklı bölgelere atanması, mesleki statüyü artırmış ve kadınların kamusal alandaki görünürlüğünü güçlendirmiştir. Ebe Mektebi'nin çokkültürlü yapısı ve eğitilmiş ebelerin maaş, tayin ve sosyal haklarla desteklenmesi, kadın emeğinin devlet tarafından tanındığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle ebelik, kadınların eğitime erişimi, kamusal roller üstlenmesi ve devlet mekanizmalarıyla kurumsal temas kurması açısından belirleyici bir alan haline gelmiştir. Bununla birlikte devletin diplomalı ebeleri tercih etmesi ve mesleki sınırları yeniden tanımlaması, geleneksel mahalli ebelerin sistem dışına itilmesine yol açmıştır. Bu süreç, modern tıbbın yükselişiyle birlikte doğum alanında erkek egemen bir mesleki yapının

Hanım'ın ebe olarak tayini); BOA. İ.DH. 598/41689, H. 12.06.1286 (Mekke'ye ebe Hatice Hanım'ın tayini); BOA. İ.DH.601/41904, H. 02.08.1286 (Mekke'ye ebe tayini); BOA. DH. MKT. 2424/24, H. 10.07.1318 (Taşraya ebe tayinin yapılması) ; BOA. DH. MKT. 2173/30, H.19.10.1316 (Mekteb-i Tıbbiye'den mezun ebelerin tayin edilmesi); BOA. DH. MUİ. 32/5, H.24.10.1327 (İstanbul'a Siddika ve Fehime Hanım'ın tayini, Üsküdar Polis Müdürlüğüne Ayşe Hanım'ın tayini); BOA. DH. MKT. 59/30. 27.07.1311 (San'a ya Nefise Hanım'ın tayini) ¹ Sıhhiye Müdürlüğü Umumiyesi (Sağlık Genel Müdürlüğü) tarafından ebe maaşlarının belediyelere ait olduğu belirlenen belge için bkz. BOA.DH. UVM. 85/64, H.10.08.1333, Yine ebe maaşlarının belediye tarafından ödenmesini bildiren diğer bir belge için bkz. BOA.DH.MKT. 1582/100, H.7.05.1306.

² Tayin edilen ebelere maaşların ödenmesi ve maaş miktarları ile ilgili bazı kayıtlar için bkz; BOA. DH. MKT. 2343/43, H. 10.01.1318 (Sungurlu kazasına tayin edilecek ebelerin maaşlarının ödenmesi); BOA.DH. MKT. 1267/89. H.8.06.1326 (Kozan belediyesinin ebe maaşları); BOA. DH. MKT. 1155/71, H. 12.02.1325 (Muğla belediyesi tarafından ebe maaşlarının ödenmesi); BOA. DH. MKT. 522/57, H. 5.03.1320 (Selanik ve İzmit bağlı belediyelerden bazılarına ebe tayin edildiği ve maaşlarının ödendiği); BOA. DH. İD. 18/49, H. 25.09.1329 (Bartın kazasına tayin edilen ebenin maaşını); BOA. MF.MKT. 178/3, H.01.02.1311 (Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Hastanesinde bulunan ebelerin maaşları); BOA.DH. MKT. 1582/100, H. 7.05.1306 (Ebe maaş ve harcırahlarının ödenmesi-Hicaz vilayeti)

³ Örnek kayıt için bakınız: BOA. DH.MKT. 236/34, H.10.11.1311

⁴ Örnek kayıt için bakınız: BOA.DH.MKT.1503/67. H.12.08.1305

⁵ Örnekler için bakınız: BOA. A. MKT.NZD. 35/98, H. 04.08.1276; BOA. MVL. 104/49, H. 29.11.1267

⁶ Örnek için bakınız: BOA. DH. MUİ. 20/15. H.22.09.1327

⁷ Örnek için bakınız: BOA. ŞD. 2158.31. H 26.08.1304

⁸ BOA. A. MKT. MHM. 235/69, H. 16.03.1278 ve BOA. A. MKT. MHM. 222/10, H.29. 12.1277 (Midilli adasına diplomasız çalışan tabip ve ebelerin uygunsuz davranışlarda bulunması üzerine yapılan şikayet); BOA. DH. MKT. 2189/17 (Bitlis'teki Eskuhi ebenin arzuhali); BOA. DH. MKT. 2054/14, H.3.08.1310 (Ebe Eliza'nın maaşının yeterli olmadığı ile ilgili arzuhali); BOA. TFR.I. ŞKT. 43/4257, H.24.03.1322 (Drama'daki ebenin şikayeti); BOA. DH. MKT. 669/36, H. 20.12.1320 (Ayntap kazası ebeliğinden sebepsiz yere azledilen Anastasyan'ın süreci); BOA. BEO, 1489/111604, H. 21.01.1318 (Beyrut vilayetinden ebe Suzan Hanım'ın dilekçesi); BOA. HD. MKT. 17/40, H. 16.02.1263 (Ebe Marya'nın işine dönmesi için dilekçesi)

⁹ Örneğin bakınız: BOA. DH. MKT.2173/30. H. 19.10.1316

¹⁰ Örneğin bakınız: BOA. DH. MKT. 1676/97. H. 1.04.1307 (Yemen Vilayetinde vefat eden ebenin harcırahının ödenmesi); BOA. DH. MKT. 1661/52. H. 01.02.1307. (Yemen'de vefat eden ebenin borcunun ödenmesi)

güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Sonuç olarak ebelik mesleğinde yaşanan dönüşüm, Osmanlı modernleşmesinin kadınlar üzerindeki etkilerini görünür kılmıştır. Ebe Mektebi aracılığıyla kadınlar kamusal alanda yeni imkanlara erişmiş ancak bu imkanlar devletin sağlık, nüfus ve tıbbi denetim politikalarıyla sınırlandırılmıştır. Çalışma, Osmanlı modernleşmesini kadınlar açısından tek yönlü bir ilerleme süreci olarak değil çok katmanlı bir dönüşüm olarak değerlendirmektedir.

Çalışmanın tartışma ve öneri boyutu, devlet yöneticileri ve sağlık otoritelerinin doğum politikaları doğrultusunda attıkları adımların ebelik mesleği üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Dönemin önde gelen tıp otoritelerinden Dr. Besim Ömer, ebelik mesleğinin gelişmemesini uygulayıcıların yaş ve eğitim düzeyi üzerinden açıklamış, bu değerlendirme modern tıbbın ebelik alanına ilişkin merkezi ve normatif bakışımı yansıtmıştır. Buna karşılık Gülhan Erkaya Balsoy, söz konusu yaklaşımların doğumun öznesi olan kadınları ve ebelerin pratik bilgi birikimini göz ardı ettiğini belirtmektedir. Balsoy'a göre bu tür değerlendirmeler, doğum pratiklerinin mekansal ve zamansal çeşitliliğini görünmez kılarak ebelik mesleğinin tarihsel ve toplumsal bağlamını daraltmaktadır. Benzer biçimde Gökçen Beyinli, ebe mektebinin açılmasının ardından doğum pratiğinin giderek hekim denetimine girdiğini ve geleneksel ebelerin etkisinin azaldığını belirtmektedir. Bu değerlendirmeler, modernleşme sürecinde doğum alanının erkek egemen bir mesleki yapı içinde yeniden düzenlendiğini göstermektedir.

Bu çerçevede, dönem yöneticileri ve tıp otoritelerinin ebelik mesleğinin gelişmemesine ilişkin açıklamaları tarihsel bir kaynak değeri taşımakla birlikte, tek yönlü ve sınırlı bir perspektif sunmaktadır. Ebelik mesleğini sadece cehalet ve zarar üzerinden tanımlamak onun tarihsel, kültürel ve toplumsal çeşitliliğini göz ardı etmektedir. Bu nedenle çalışma, ebelik mesleğinin ve doğum pratiklerinin çok katmanlı yapısının dikkate alınmasını, kadınların bilgi, deneyim ve mesleki konumlarını merkeze alan daha kapsamlı ve bağlamsal analizlerin geliştirilmesini önermektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri ve Süreli Yayınlar

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

A. MKT. MHM Sadaret - Mühimme Kalemî Evrakı

A. MKT. NZD Sadaret - Nezaret ve Devair Evrakı

DH. İD.. Dahiliye- İdare

DH. MKT. Dahiliye- Mektubi Kalemî

DH. MUİ. Dahiliye- Muhaberat-ı Umumiye İdaresi

DH. UMVM Umur-ı Mahalliyye ve Vilayet Müdürlüğü

HAT. Hatt-ı Hümayun

İ. DH. İrade- Dahiliye

İ. MVL. İrade- Meclis-i Vala

İ. TAL. İrade- Taltifat

ŞD. Şura-yı Devlet

Y.PRK. AZJ Yıldız- Arzuhal Jurnal

ZB. Zabtiye

Ceride-i Havadis, 18 Safer 1257 (11.4.1841) No: 29

12 Ekim 1861/7 R 1278 Tarihli Memâlik-i Mahrûse-i Şâhânede Tabâbet-i Belediye İcrâsına Dâir Nizâm-nâme, Düstûr, Tertîb-i Evvel, Cild-i Sâni, Matbaa-ı Âmire, Dersaadet 1290

Araştırma- İnceleme Eserler

Akyüz, Y. (2010). *Türk eğitim tarihi M.Ö. 1000–M.S. 2010* (17. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Altınay, A. G. (Ed.). (2000). *Vatan, millet, kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Apay, S. E. (2014). Geçmişten günümüze ebelik: Tarihi bir inceleme. *Lokman Hekim Dergisi*, 4(2), 13–14.

Atalay, E. (2020). *Sultan II. Abdülhamid döneminde kadın ve kadının sosyal hayattaki rolü* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Atay, S. (2017). Cumhuriyet'in ilk on beş yılında ebelik eğitime ve mesleğin dönüşümüne dair kısa bir bakış (1923-1938). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(35), 167–217.

Atıcı, E., ve Erer, S. (2009). Türk kadınlarının tıp eğitimine başlama süreci ve İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'nden mezun olan ilk kadın hekimler. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 35(2), 107–111.

Balsoy, G. (2012). Osmanlı toplumunda kürtajın yasaklanması ve politik bir alan olarak kadın bedeni. *Toplumsal Tarih*, Haziran, 21–27.

Balsoy, G. (2014). Geç Osmanlı öğüt kitaplarında kısırlık. *OTAM*, 35(Bahar), 41-64.

Balsoy, G. E. (2015). *Kahraman doktor İhtiyar Acuze'ye karşı: Geç Osmanlı doğum politikaları*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Besim Ömer . (1933). Ebelik ve doğum bizde nasıldı ve ne haldedir? In M. Osman (Ed.), *Sıhhat almanağı* (ss. 289–296). İstanbul.

Besim Ömer. (1899/1315). *Nevsal-i Afiyet* (s. 283). İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı.

Besim Ömer. (1906/1322). *Ebe hanımlara öğütlerim* (s. 5). İstanbul: Matbaa-ı Ahmed İhsan.

Besim Ömer. (1906/1322a). *Nevsal-i Afiyet* (s. 652). İstanbul: Matbaa-yı Ahmed İhsan.

Besim Ömer. (1932). *Doğum tarihi* (ss. 7–8). İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası.

Beydilli, E.D. (2013). *Ebeliğin dünü ve bugünü*. Ankara: Bil Ofset Matbaacılık.

Beyinli, G. (2014). *Elleri tılsımlı: Modern Türkiye'de ebelik*. Ankara: Ayizi Yayınları.

D'Ohsson, I. M. (1972). *M. XVIII. yüzyıl Türkiye'sinde örf ve âdetlerimiz* (Z. Yüksel, Çev.). İstanbul: Tercüman.

Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Ergin, O. N. (1977). *Türk maarif tarihi* (Cilt I–II). İstanbul: Eser Matbaası.

Faroqhi, S. (2000). *Osmanlı'da kentler ve kentliler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları (Türkiye Araştırmaları Dizisi).

Faroqhi, S. (2005). *Osmanlı kültürü ve gündelik yaşam / Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, E. Kılıç (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Foucault, M. (2021). *Kliniğin doğuşu tıbbi bakışın arkeolojisi*. Dergah Yayınları.

Kandiyoti, D. (2005). Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik. S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Ed.), *Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar* (ss. 99-117). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kandiyoti, D. (2007). *Cariyeler, Bacılar, Yuttaşlar-Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. Metis Yayınları.

- Karadağ, Ş. E. (2011). *II. Meşrutiyet döneminde kadın dernekleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazancıgil, A. (1980). Ölümünün 40. yılında Besim Ömer Paşa (1863–1940). *Dirim*, 55(9–10).
- Koçak, Y. Ç., Can, H. Ö., ve Soğukpınar, N. (2010). Geleneksel doğum uygulamaları ve doğum yardımcıları. *e-Journal New World Sciences Academy*, 5(4).
- Köker, A. H. (1997). Osmanlı İmparatorluğu devrinde doğum ve ebelik tarihi. A. H. Köker (Ed.), *İçinde Doğum ve ebelik tarihi* (ss. 11–26). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası.
- Köker, A. H. (1997a). Eski devirlerde ve Ortaçağ Avrupası'nda doğum ve ebelik tarihi. İçinde A. H. Köker (Ed.), *Doğum ve ebelik tarihi* (ss. 1–2). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası.
- Kurnaz, Ş. (1997). *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını: 1839–1923*. İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (2013). *Osmanlı kadınının yükselişi (1908–1918)*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kurt, S. K. (2011). *Osmanlı Devleti'nde kadın eğitimi: Haremde mektebe*, İzmir: Yitik Hazine Yayınları.
- Ortner, S.B. (2006). *Anthropology and social theory : culture, power, and the acting subject*. Duke University Press, London
- Özger, Y. (2012). Osmanlı'da kadınların memuriyette istihdamı meselesi ve Sicill-i Ahvâlde kayıtlı memurelerin resmî hâl tercümelere. *History Studies*, 4(1), 419-47.
- Sağlam Tekir, H. (2022). Pencereleri kafesli muayenehane: Osmanlı'da viladethanelerin açılması ve doktor Besim Ömer Paşa. İçinde *XVIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler (III. Cilt): Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti*.
- Sarı, N. (2021). Türkiye'de ebeliğin tarihi gelişimi. *Biruni Sağlık ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4/1 Spring, 81–93.
- Scott, J. W. (1988). *Gender and the politics of history*. New York, NY: Columbia University Press.
- Sirman, N. (2003). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce. B. Tanıl (Ed.), *Kadınların Milliyeti* (ss. 226-244). İletişim Yayınları.
- Sirman, N. (2006). Akrabalık, Siyaset ve Sevgi: Sömürge Sonrası Koşullarda Namus- Türkiye Örneği. S. Majob and N. Abdo (Ed.), *Namus adına şiddet: kuramsal ve siyasi yaklaşımlar* (ss. 43-61). Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Şafak, F. (2019). *Türkiye'de ebelik eğitimi sürecinin tarihsel gelişimi ve ebelik eğitiminin devlete ve kişiye maliyeti* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şehsuvaroğlu, B. (1968). Ebe, ebe mektebi, ebe okulları. İçinde *İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt 9). İstanbul: Koçu Yayınları.
- Taşkıran, N. (1973). Türkiye'de ebelik eğitimi. *Haseki Tıp Bülteni*, 11(3), 229-239.
- Tekeli Ş. (1982). *Kadınlar ve siyasal, toplumsal hayat*. Birikim.
- Tümer Erdem, Y., ve Yiğit, H. (2010). *Bacıyân-ı Rûm'dan günümüze Türk kadınının iktisadi hayattaki yeri*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, Altınoluk Yayın.
- Uludağ, S. (2010). İlk doğum evini kuran, Besim Ömer Paşa'nın kadın sağlığı ve haklarına katkıları. *Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sağlık Kongre Bildiri Kitabı*, İstanbul.
- Ülman, Y. I. (1994). *Journal de Constantinople'a göre Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin Galatasaray dönemi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Ülman, Y. I. (2006). Osmanlı devrinin kadın doğum hekimlerinden Dr. A. Vuccino (1829–1893). *Hastane*, 42, 32–33.
- Ülman, Y. I. (2008). Osmanlı tıbbına katkılarıyla Dr. Vuccino / II contributo alla medicina otomana del Dr. Vuccino. In B. Evren (Ed.), *İstanbul'daki İtalyan izi / Presenze italiane a Istanbul* (ss. 224–229). İstanbul: Lea Yayınları Ferroli.
- Ünver, S. (1932). Besim Ömer Paşa ve doğum tarihi. *Tedavi Seririyatı ve Laboratuvarı*, 2(6). İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası.
- Ünver, S. (1967). *Tarihte ebeler ve doğum tarihimiz*. İstanbul
- Üstünel, B. ve Bayırlı, E. (1971). Ebelik ve tarihi gelişimi. *Zeynep Kamil Tıp Bülteni*, 3(4), 313-19. İstanbul: Baha Matbaası.
- Yadi, A. (2024). Osmanlı belediyelerinde bir sağlık hizmeti: Ebelik [Kâbilelik]. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 20, 1–17.
- Yeşil, H., ve Yeşil, A. (2018). Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde ebelik ile ebelerin doğuma ve infertiliteye dair müdahaleleri. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 285-317. Doi: 10.18026/cbayarsos.465730
- Yıldırım, N. (1993). Besim Ömer Akalın. İçinde *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi* (Cilt 1, s. 147). İstanbul: Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı.
- Yıldırım, N. (1994). Viladethane. İçinde *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi* (Cilt 7, ss. 388–389). İstanbul: Kültür Bakanlığı & Tarih Vakfı.
- Yıldırım, N. (2000). İstanbul'un ilk doğumevi Viladethane. *Hastane*, (7), 26–27.